

**«АД ВЕЧАРА ДА БУРЫ» : УЗМАЦНЕННЕ РАМАНТЫЧНАГА
ПАЧАТКУ Ё ТВОРАХ ЯНА БАРШЧЭЎСКАГА**

«Вечар» як мастацкая форма бярэ свой пачатак з міфалогіі, у прыватнасці, з Бібліі. Яна шырока выкарыстоўвалася ў антычнай літаратуры і перажыла адраджэнне ў перадрамантычную і рамантычную эпоху. У сярэдзіне 30-х гадоў XIX стагоддзя «вечары» былі пашыраны ў рускай літаратуры. Мы мяркуем, што кніга А. Пагарэльскага «Двайнік, або мае вечары ў Маларосіі» вызначыла як для рускай літаратуры, так і для беларускай літаратуры форму мастацкага твора, амаль услед за ёю з'яўляюцца «Пярэстыя казкі» У. Адоеўскага, які рыхтуе да выдання і другі свой зборнік «Рускія ночы», затым з'яўляюцца «Вечары на хутары каля Дзіканькі» М. Гогаля, 1830-1837, «Вечары на Хапры» М. Жукавай, 1837. У беларускай літаратуры форма вечароў і вечарніц праявілася крыху пазней у 40-я гады ў творчасці Яна Баршчэўскага і ў 50-я гады – у В.І. Дуніна-Марцінкевіча.

У мастацкім свеце Яна Баршчэўскага мы вылучаем «вечары прыслухоўвання да галасоў падарожных», «вечары праслухоўвання міфаў і казак»; «вечары сузірання бурні», «якая то блісне навальніцай, то зацягне шэрым змрокам, або зменіцца незвычайнай «яснасцю на небе».

Задача нашага артыкула – даследаваць сімвалічнае нападзенне «вечара» ў творчасці пісьменніка. Вечары ў пераважнай большасці апавяданняў са зборніка «Шляхціц Завальня...» адыгрываюць ролю пераходаў ад фантастычнага плана да рэальнага, ад сучаснасці да будучыні, як гэта назіраецца ў апавяданні «Жабер – трава», ад звычайнага паўсядзённага жыцця да святочных вечароў, прыкладам якіх сталі вечар перад Новым годам і святы вечар напярэдадні Куцці. У святочных вечары Завальня запрашае да сябе гасцей. «Паказалася першая зорка на небе. Пасярод пакоя паставілі доўгі стол, заслалі яго сенам і накрылі белым абрусам. На стол падалі поспую ежу з мёдам і найлепшую рыбу. Завальня ламаў аплатку з панам Марагоўскім, а пасля па чарзе – з кожным госцем. Апавядаў, як колісь князь Агінскі, добры і ласкавы пан, запрашаў да сябе на гэты вечар усіх суседзяў, не зважаючы, ці ён бедны, ці багаты, абы толькі шляхціц і прыстойны чалавек...»[1, 197]. Святочны вечар таямніча ўсіх збліжае, нараджае ў адносінах роўнасць і ніхто не здзіўляецца такой урачыстасці і гармоніі, павышанай прыязнасці паміж людзьмі. У будзённых вечары, калі заканчвалася праца, да шляхціца Завальні наведваюцца падарожныя, якія і апавядаюць дзіўныя гісторыі. У рэальны свет жыцця Завальні і яго гасцей «уваходзіць» фантастычнае. Дзеянне ў

фантастычных аповедах найчасцей адбываецца ўвечары. Так, у апавяданні «Стогадовы стары і чорны госць» апавядальнік прыгадвае, як дзед Гараська «ў святы, або ўвечары, калі вернуцца з поля аратыя <...> апавядаў як раней жылі нашыя продкі ...» [1, 256]. Дзед Гараська ідэалізаваў мінулыя часы і «колісняе» жыццё, а вечары, у якіх вёў рэй стогадовы стары сталі ідылічнымі, так як і апошні вечар з жыцця Гараські. Сапраўднае шчасце, свой «асаблівы вечар» перажывае стогадовы стары. Дзед Гараська ў поўнай гармоніі са сваёй душой і цэлым светам, развітаўшыся з блізкімі, памірае. «Ужо вечар. Сонца схавалася за лесам. Гараська, закончыўшы малітву, глянуў у вакно: на небе свяцілася вячэрняя зорка. Ён нейкі час сачыў за ёю...» [1, 262]. Дзед згадаў, што ў маладыя гады любіў глядзець на вячэрнюю зорку, шукаў у смутку надзеі і ўцехі. Гараська ўсё сваё жыццё шчыра верыў у Бога і ў апошнія хвіліны свайго жыцця ён прадбачыць, што пасля смерці трапіць у рай: «Ужо ноч, зоркі свецяцца на небе, -- сказаўшы гэта, Гараська лёг у труну...» [1, 262]. Наканавы вечар старога чалавека плаўна перайшоў у райскую ноч з зоркамі на небе.

«Вечары» ў апавяданнях «Зухаватыя ўчынкi», «Вужовая карона», «Вогненныя духi», «Жабер-трава» таксама пераходзяць у *ноч*, але такія пераходы нясуць героям не дабро, а зло. Васіль («Зухаватыя ўчынкi») вечарам і пад пакровам ночы імкнецца атрымаць багацці. Лоўчы Сямён («Вужовая карона»), пачынаючы з вечара і аж да самай ночы, рухаецца па Ласінай гары дзеля набыцця вужовай кароны. Шмат «вечароў» змянілася чорнымі «начамі» і ў жыцці Альберта («Вогненныя духi»). Хутка ляцеў першы вечар, «зязюля сумна кукавала з адчыненых дзверцаў» [1, 183], быццам папярэджвала Альберта пра той беп, які атрымае малады чалавек ад Мальвіны. Каханая патлумачыла Альберту, што для яе галоўнае не чысціня чалавечых пачуццяў, а багацце. Вечар стаў вымярэннем чалавечай вартасці. Альберт расчараваўся ў каханні, звярнуўся да нячысцікаў, і «калі на захадзе тухла сонца і пачало вечарэць, ён убачыў між дрэў вялікі палац...», убачыў гадзюку і атрымаў чароўны пенязь, што прынёс Альберту багацце [1, 183]. Чарнакніжнік Альберт не знайшоў сапраўднай радасці ў багацці, стаміўся бавіць доўгія тлумныя вечары і ў хуткім часе памёр. «У вечаровым сутонні вокны былі нібыта завешаныя чорным мошастам, доўга не гарэў у шыбах агеньчык свечкі. Знайшлі яго труп; сканаў, седзячы ў крэсле» [1, 194]. Альберт звязаўся з нячысцікамі і пад час вечароў і шматлікіх начных пагулянак адчуваў штучную асалоду, якая не давала поўнага задавальнення. Адзіным чаканнем вечара жыў і Марка-ваўкалак з апавядання «Ваўкалак». Герой успамінае: «Сонца схавалася за лясы і горы; узлескі ўжо пакрыў вечаровы змрок <...> Бягу я на тую лугавіну. Ubачыў тую траву з дробненькімі блакітнымі кветачкамі; як

толькі сарваў і праглынуў, адразу ж прымаю чалавечае аблічча ...» [1, 132]. Вячэрнія пераўтварэнні, або, як кажа чараўніца Аксіня, «штовечар скокі і спевы» шкодныя для зачараваных, яны аддаляюць герояў Яна Баршчэўскага ад вырашэння галоўнай задачы – вяртання чалавечага аблічча. Вечары ў чараўніцы Аксіні – гэта вечары штучнай весялосці і несапраўднага шчасця зачараваных людзей, якія жывуць на мяжы рэальнасці і ірэальнасці, часу і пазачасавасці. Цыган Шылка з апавядання «Жабер-травы» ведае таямніцу пераходу ў новае часовае вымярэнне, ён раскажаў Адольфу міф пра жабер-траву, адкрыў таямніцу пераходу. Адольф выканаў парады Шылкі, ён знайшоў прытулак Фарона, сарваў лісцік жабер-травы і прыклаў да скроні, а затым спасціг сваю прышласць. Адольф агледзеў «перамены» будучыні: «Дзе была вёска – цяпер пустка, дзве толькі засталіся старыя грушы, якія нядаўна бачыў у садзе. Тут жа, ля яго, некалі каласілася буйное жыта – цяпер тая ніва пакрыта дзікаю травой...» [1, 241]. Герой Баршчэўскага цэлы дзень падарожнічаў у будучым, а калі «прыйшоў вечар. Змардаваны дзённым падарожжам, Адольф прылёт на пагорку і, паклаўшы галаву на камень, заснуў ...» [1, 243]. Пад час вячэрняга сну Адольф вярнуўся «да свайго часу».

Форма «вечароў» у мастацкім свеце Яна Баршчэўскага дае магчымасць перайсці ад фантастычнага свету да рэальнага, спрыяе набыццю асалоды і гармоніі, або перажыванню эмацыйных усплескаў і душэўных бур. Пакутны дух--герой аднайменнага апавядання Яна Баршчэўскага не знаходзіць суцяшэння нават у цудоўным вечар, бо на яго душы ляжыць неспакой, «ён бачыў дзікіх пачвараў, якія рвалі кабет і дзяцей...». Пакутны дух перакідваецца ў розныя абліччы, ён не можа вытрымаць душэўнага надлому, душэўнай буры. А неспакойны Васіль з апавядання «Зухаватыя ўчынкi» сам ўсчынае буру. Ён імкнецца вылучыцца з аднастайнага калектыву, шэрая заспакоенасць і размеранае жыццё вёскі не задавальняе героя. І вось ён вітаецца за руку з віхорам -- стыхійнай праявай буры. Той жа самы віхор сарваў дах з карчмы ў апавяданні «Радзімы знак на вуснах». «Лютая бура завыла за сцяною, задрыжэла ўся будова» [1, 162]. Сяляне лічылі, што буру ўзняў нячысцік, выказваючы незадавальненне паводзінамі Праксэды, якая быццам бы пакінула бязбожнае жыццё і стала праведнаю. Умее наслаць Буру і пасланец Белай Сарокі (апавяданне «Белая Сарока»). Скамароха сядзеў дома адзін і думаў якім чынам можна павялічыць свае багацці. Ва ўнісон яго думкам на зямлю апусціўся шэры змок. Нечакана над яго жыллом павіслі хмары, зашумеў за сцяною вецер і лінуў дождж...» [1, 205]. Скамароха напачатку спрабаваў вырвацца з гэтай буры асабістых думак і жаданняў, нават пачаў клікаць сабаку і слуг, але, як адказаў містычны пасланец, - яго ніхто не пачуе, бо надыходзіць бура. Яна пачынаецца паступова, шэрым змокам, які

«ўцягвае» ў дрэнныя справы пана Скамароху. «Змрочная бура» перашкаджае Скамароху зразумець сапраўдную сутнасць падзей. Пра яе гаворыць пану трэці лёкай. Ён прыгадаў як «снілася бура. Яна зрывала дахі з дамоў, а вечер нёс нейкага шатана і скінуў яго перад самым ганкам...» [1, 208]. Скамароха нават не захацеў слухаць аповед лёкая. Ён знаходзіцца ў «шэрым змроку няведання». Буру перажываюць героі з адметным светабачаннем, да іх адносяцца не толькі алегарычныя персанажы Яна Баршчэўскага, але і рэальны герой Янка. Казачныя вечары ў сядзібе Завальні не задавальняюць маладога чалавека, імкнецца ў вандроўку. Магчыма, паэтычная натура Янкі патрабавала, незаўважна для самога героя, бясстрашных спатканняў з бураю, таму ён і пакінуў утульную і надзейную сядзібу Завальні, а сам накіраваўся ў вандроўку пазнання свету і свайго месца ў ім. У той час, калі Янка ўтаймоўвае буру падарожжам, пошукам новых уражанняў і творчых набыткаў, Завальня застаецца аседлым жыхаром, ён любіць паўтараць: «Маё жытло – гэта порт на беразе мора; мушу кожную буру такім чынам ратаваць ад няшчасця падарожных» [1, 176]. Бура набліжаецца ўсё бліжэй да жытла Завальні, клапатлівы гаспадар раіць падарожным у апавяданні «Чараўнік ад прыроды і кот Варгін» заўтра рана не выбірацца ў дарогу, сёння не спяшацца класціся спаць, а яшчэ расказаць гісторыі. Такая парада падабаецца пану Марагоўскаму, які напярэдадні гапрасіўся на начлег да Завальні, бо «ў такую завіруху шляхецкі дом – адны прытулак. І гэтыя таксама (зірнуўшы на падарожных) схаваліся ад сурывы і пэўна, баюць пану казкі» [1, 125]. Казкі і міфы для падарожных, для шляхціца Завальні, пана Марагоўскага і арганістага Андрэя – выратаванне ад буры, а для Янкі сама бура – аснова творчасці.

Такім чынам, вобраз *буры* ў творах Яна Баршчэўскага мае адрознае сімвалічнае значэнне, *бура* – гэта праява прыродных змен, рэзкая змена добрага навар'я, праліўны дождж, або вечер, як гэта адбылося пад час Рабінавае начы. *Бура* як алегрычны вобраз грамадскіх зрухаў, тыпу рэвалюцыя, або пераварот, буру можна разглядаць як душэўны стан, усчалася бура ў душы Пакутнага Духа (ён бачыў злачынствы, здзекі мацнейшых гэтага светук над слабымі, ён не змог гэтае відовішча стрымаць і пачаў праўтварацца). *Буру* перажывае і сам аўтар, ён паслухаваў вялікую колькасць фантастычных гісторый і духоўна ўзрушыўся, накіроўваецца ў далёкае падарожжа, вынікам якога стануць новыя ўражання і новыя паэтычныя творы. *Бура* набліжаецца ўсё бліжэй да жытла Завальні, клапатлівы гаспадар раіць падарожным у апавяданні «Чараўнік ад прыроды і кот Варгін» заўтра рана не выбірацца ў дарогу, сёння не спяшацца класціся спаць, а яшчэ расказаць гісторый. Такая парада падабаецца пану Марагоўскаму, які напярэдадні

папрасіўся на начлег да Завальні, бо ў «такую завіруху шляхецкі дом – адзіны прытулак. І гэтыя таксама (зірнуўшы на падарожных) схаваліся ад буры і пэўна, баюць пану казкі»[1, 125]. Казкі і міфы для падарожных, для шляхціца Завальні, пана Марагоўскага і арганістага Андрэя – выратаванне ад буры, а для Янкі бура – аснова творчасці.

Буру ў творах Яна Баршчэўскага на некаторы час супыняе дарога, Плачка-радзіма (зборнік «Шляхціц Завальня...»), а выклікае таямнічы драўляны Дзядок (аповесць «Драўляны Дзядок і кабета Інсекта») і Музыка (паэма «Жыццё Сіраты»). У зборніку «Шляхціц Завальня...» аўтар вылучае прычыны нараджэння Буры. Гэта сацыяльныя супярэчнасці, пра якія ў завуляванай форме гаворыць Сын Буры; гэта непавага да міфалагічнай даўніны, народных таямніц, якую праявіў пан Хапацкі, гэта і імкненне да творчага росту, якое перажывае Янка і накіроўваецца ў доўгую вандроўку знаёмства і пазнання свету.

«Вечар–смуток–пакуты–дарога–бура–песня» – гэта адзіны комплекс мастацкага свету Яна Баршчэўскага, які сімвалічна падкрэслівае ўзмацненне рамантычнага пачатку ў творчасці пісьменніка.

ЛІТАРАТУРА:

1. *Баршчэўскі, Я.* Выбраныя творы / Я. Баршчэўскі. – Укладанне, прадмова і каментарыі М. Хаўстовіча – Мінск: «Беларускі кнігазбор», 1998. – 480 с.